

NĚKTERÉ OTÁZKY MEZIJAZYKOVÉ INTERFERENCE PŘI VÝUCE DVOU BLÍZKÝCH JAZYKŮ

**(O některých problémech při výuce bulharštiny spolu s dalším
jihoslovanským jazykem v rámci oboru Balkanistika na Masarykově
univerzitě v Brně)**

Elena Krejčová (Brno)

Abstract:

Studie se zabývá problematikou výuky dvou jihoslovanských jazyků pro studenty, jejichž mateřský jazyk je rovněž jazykem slovanským – čeština nebo slovenština. V této komplikované sociolingvistické situaci se snažíme popsat typické chyby vznikající působením mezijazykové interference a najít způsob jejich prevence.

Klíčová slova: mezijazyková interference, výuka bulharštiny pro cizince, balkanistika

Language Interference in the Proces of Teaching of Two Close Languages (Some Problems of Teaching Bulgarian Along with Another South Slavonic Language in the Balkan Studies at Masaryk University, Brno, Czechia)

Abstract:

The paper deals with the problem of teaching two South Slavonic languages to students whose mother tongue is also Slavonic – Czech or Slovak. In this complicated psycholinguistical situation we try to find the typical mistakes made because of interlinguale interference and how to prevent them.

Key words: language interference, teaching Bulgarian for foreigners, Balkan studies

Výuka dvou příbuzných jazyků je jako dvousečný meč – pokud pomineme nesporné výhody při studiu dvou geneticky blízkých jazyků, které patří do stejné jazykové rodiny slovanských jazyků i s mateřštinou studentů, v procesu výuky na povrch vyplynou fakta, která jsou důkazem toho, že blízkost, příbuznost není vždy jevem veskrze pozitivním. V některých případech je to komplikující faktor, pokud samotný vyučující, ale také student, si to neuvědomují a nejsou na to připraveni.

Proces osvojování blízkého jazyka je doprovázen nejen usnadněním, ale i specifickými problémy. Vzájemné kontakty a vlivy dvou (v našem případě tří)

příbuzných jazyků značně komplikuje proces výuky bulharského jazyka, na který se v našem příspěvku soustředíme.

V teorii cizojazyčné výuky je interference definovaná jako porušení normy při použití cizího jazyka vlivem buď mateřského, nebo jiného jazyka. Toto porušení normy se projevuje na všech jazykových úrovních: v oblasti fonetiky, grafiky a pravopisu, velmi silný projev interference pozorujeme na lexikálně-sémantické a morfologické, ale také na syntaktické úrovni (Weinreich 1963). V lingvistice se uvádějí následující typy interference: *mezijazyková (interlingvní)*, která se projevuje negativním vlivem mateřštiny v procesu osvojování a užívání jiného jazyka, *vnitrojazyková (intra lingvní)*, kdy pozorujeme chyby vzniklé při užití cizího jazyka pod vlivem jiných jevů v rámci samotného studovaného cizího jazyka, a *kombinovaná* interference, která vzniká v důsledku současného působení mezi-jazykových a vnitrojazykových faktorů (Veselý 1985). Cílem naší studie není představit teoretický základ problematiky mezijazykové interference, ale věnovat pozornost specifickému druhu interference, který ještě není dostatečně dobře popsán v odborné literatuře (z bulharských jazykovědců těmto otázkám věnuje pozornost M. Vălčanova – Vălčanova 2004), a tím je vzájemné ovlivňování během studia dvou příbuzných jazyků.

Tuto specifickou mezijazykovou interferenci (mezi třemi příbuznými – slovanskými – jazyky, přičemž jeden z nich je jazyk mateřský, v našem případě čeština nebo slovenština) můžeme pozorovat při jazykové výuce v rámci oboru Balkanistika na Masarykově univerzitě v Brně. Tento obor, který je koncipován jako areálové studium, tedy ne jako tradičně pojímané filologické studium, má přesto ve svém studijním plánu povinné zvládnutí dvou balkánských slovanských jazyků. Původní studijní plán, který platil 6 let (od r. 2003, kdy byl obor balkanistika v Česku poprvé akreditován), předpokládal výuku tzv. jazyka A („prvního“ balkánského slovanského jazyka), u něhož si studenti mohli vybírat mezi srbštinou a chorvatštinou. O rok později si pak zapsali ještě tzv. jazyk B (bulharštinu nebo makedonštinu – podrobněji viz Krejčí 2011). Takže na samém počátku obeznamování se s bulharským jazykem byli studenti „zatíženi“ už jedním jihoslovanským jazykem, který ale v dané chvíli zdaleka ještě neovládali dostatečně, a už se před nimi objevila další „překážka“ – ještě jeden slovanský jazyk, srozumitelný, avšak jen omezeně. Byli postaveni před výzvu jej zvládnout, ale také ve srovnání s výukou jiného jazyka mnohem více reflektovat podobnosti a rozdíly s pro ně již (více či méně) známými jazykovými systémy slovanských jazyků.¹ Jazyková interference, s níž se setkáváme v procesu učení se bulharskému jazyku u studentů-balkanistů je bezesporu psychologický, resp. psycholingvistický jev. Student se v jistém smyslu stává „zajatcem“ mateřského jazyka a poněkud méně

¹ Po několikaleté zkušenosti s výukou jazyka A a jazyka B byly studijní plány balkanistiky aktualizovány, v současnosti se již oba zvolené jazyky mohou studovat současně.

také svého „prvního“ slovanského jazyka. Jeho/jejich systém považuje za přirozený, obecně platný a do značné míry „správný“ (Cicha 1982). A právě u geneticky blízkých jazyků se interference projevuje komplexně a mnohvrstvenatě, na všech úrovních jazyka.

Pokud budeme souhlasit s tím, že interference je nevyhnutelný jev, který doprovází proces učení se jazyku, a to především v počáteční fázi, pak v našem případě pozorujeme specifický typ kombinovaného vzájemného vlivu (srov. Vālčanova 2004): čeština/slovenština – srbsština/chorvatština – bulharština. Během jazykových kurzů se střetáváme se silným vlivem známějšího jazykového systému toho jihoslovanského jazyka, jehož proces ovládnutí už probíhá, na druhý jihoslovanský jazyk. Výuka bulharského jazyka v takové situaci vyžaduje zvláštní přípravu a metodiku, která výše uvedenou jazykovou trichotomii musí nějak zohlednit. Reorganizace, změna původního jazykového modelu je v takovém případě spojená s paralelním a nezávislým zapojením cizojazyčných elementů ze dvou geneticky blízkých jazyků. Úspěšné zvládnutí bulharského jazyka v takové psycholingvistické situaci závisí do značné míry i na předpokládání hlavních obtíží, které se mohou vyskytnout v důsledku vzájemného působení tří slovanských jazykových systémů. Při výuce blízkých jazyků by se měla využívat komparativní i konfrontační analýza za účelem zdůraznění rozdílů, které mohou být příčinou potenciálních chyb a deformací, které můžeme označit jako tzv. interferémy.

V následujícím výzkumu nemůžeme podrobně popsat a analyzovat všechny systémové rozdíly (na rovině fonetické, morfologické, syntaktické i lexikálně-sémantické), které představují potenciální zdroj interference výše uvedeného kombinovaného typu. Soustředíme se pouze na některé fonetické, morfologické a lexikální jevy, na zaregistrované příklady serbokroatismů v bulharských textech, které pocházejí od českých (popř. slovenských) studentů balkanistiky v akademickém roce 2011/2012. Nejvýrazněji, avšak nikoliv výhradně, se interference projevuje v překladatelských cvičeních. Při spontánní řeči je její intenzita ještě vyšší, jelikož se studenti soustředí především na obsahovou stránku svého projevu, na smyslový aspekt svých spontánně vytvořených promluv. Zároveň bychom chtěli upřesnit i to, že největší část chyb, kterých se studenti bulharštiny dopouštějí (zde máme na mysli chyby v distribuci určitého členu, v užívání správných slovesných časů nebo v používání způsobu nepřímé výpovědi, které jsou typické právě jen pro bulharštinu), není způsobena paralelní výukou dvou jihoslovanských jazyků.

Grafická a fonetická interference

Obzvláště v počátečních fázích studia jazyka, který jako grafický systém používá cyrilici, studenti vnímají např. slovo *hoc* „nos“ jako [noc]. Písmena azbuky vnímají studenti často jako příslušné grafémy latinské, což bývá příčinou

chybného čtení nebo psaní. To se vztahuje především na studenty prvního semestru studia bulharského jazyka. Tento typ chyb bývá velice brzy odstraněn. Při psaní rovněž studenti pod vlivem češtiny/slovenštiny a chorvatštiny přenášejí do bulharského kontextu latinská písmena, která ovšem v bulharštině označují jiný foném (např. *Врно* místo *Бърно* „Brno“). Interference se projevuje i na **pravopisné** rovině např. uplatňováním české pravopisné normy při psaní záporné částice *не-* v bulharštině (např. *немогу* místo *не мога* „nemohu“), ostatní chyby mohou být rovněž interpretovány jako důsledek interference a stále ještě nedokonalého poznání pravopisných norem bulharského jazyka, např. *йайца, нештастие, штастие, неделя, сънце* apod. V procesu samotné promluvy se často projevuje vliv a přenos výslovnosti, přízvuku a intonace ze srbochorvatštiny (někdy i z češtiny) do bulharštiny: *универзитет, дискузия*. Poměrně častým jevem bývá interference **epentetického** *l* přítomného v srbochorvatštině do bulharštiny, kde se v důsledku historického vývoje hláskoslovného systému nevyskytuje, např. *представлям си* místo *представям си*.

Lexikální interference

Sem spadají chyby způsobené bulharsko-srbochorvatsko-českou homonymií. Tyto odchylky se projevují jak u receptivního, tak i u produktivního užívání bulharštiny, přičemž potíže spojené s mezijazykovou homonymií ve slovanských jazycích jsou v odborné lingvistické literatuře analyzovány a detailně popsány, takže se u nich v našem příspěvku nebudeme pozastavovat. Velmi častý je též chybný transfer slovních spojení prostřednictvím doslovného překladu, kdy vzniká tzv. „česká bulharština“, „chorvatská bulharština“ apod. (místo *той издържа/положи изпит* – nacházíme *той направи изпит* – srov. čes. „on udělal zkoušku“). Tyto chyby pozorujeme i u kolokací, ustálených slovních spojení. Studenti například říkají: *слагам въпроси, давам въпроси, възлагам въпроси, давам питание* namísto *задавам въпроси*; *правя изпит, слагам изпит* namísto *положа, издържа, взема изпит*; *до значно множество, до голяма мера/мерка* namísto *до голяма степен*; *от почетак* namísto *от началото* apod.

S interferémi se setkáváme velmi často i při užití jednotlivých slov, nejen slovních spojení: *мала* místo *малка* (Nsg. f. – sch. *mala, malena*, čes. *malá*), *несретство* místo *нещастие* (sch. *nesreća*, čes. *neštěstí*), *будучност* místo *бъдеуце* (sch. *будућност*, čes. *budoucnost*), *истовременно* místo *едновременно* (sch. *istovremeno*, čes. *současně*), *приява* místo *молба, заявка* (sch. *molba, prijava*, čes. *žádost, přihláška*), *жела* místo *искам* (sch. *žel/jeti*, 1. os. sg. *želim*, čes. *chtít, přát si*), *отпечатало, печатня* místo *принтер* nebo *печатница* (sch. *printer, štampač*, čes. *tiskárna*), *просечно, на просека* místo *средно* (sch. *pros/ječno, u pros/jeku*, čes. *průměrně*), *уговор* místo *уговорка* (sch. *igovor*, čes. *dohoda, domluva*), *повременно* místo *едновременно* (sch. *povremeno* =

bulh. *поякога*, čes. *občas*), *бозаяц* místo *бозайник* (sch. *sisavac*, čes. *savec*), *тежина* místo *тегло* (sch. *težina*, čes. *váha*, *hmotnost*), *стално* místo *постоянно* (sch. *stalno*, čes. *stále*), *ступен* místo *градус* (sch. *stupanj*, *stepen*, čes. *stupeň*). Někdy pozorujeme interferenci stylistickou, např. *градя* u překladu vyžadujícího spíše sloveso *строя* (sch. *graditi*, čes. *stavět*) – tj. volba při výběru jazykových prostředků padla na slovo, které je stylově příznakové, ačkoliv text vyžaduje výraz v tomto smyslu neutrální.

Morfologická interference

Morfologické interference se projevují nejvíce používáním cizích, srbochorvatských morfémů (hl. koncovek) u slov s bulharským kořenem, např. *-ue* u deverbativních substantiv (*търсенце*, *разискванце*, *обсъжданце*), koncovky u časovaných slovesných tvarů (*аз ще поднесем*, *нуждам се от нещо*, *гледамo*, *виждамо*), adjektivní koncovky (*бързи влак* místo *бърз влак*), formy pasivních participií (*радиото беше пущтено*, *докладите бяха включене в програмата*) a vůbec v procesu tvoření množného čísla, např. *часови* místo *часове* nebo *часа*.

Nejsilnější vliv jazykové interference pozorujeme u samostatných promluv, v autorských textech studentů. Student musí překonat jak negativní vliv své mateřštiny, tak i vliv svého druhého, „prvního“ jihoslovanského jazyka. To není nijak snadné zejména u spontánních promluv, v procesu orální komunikace, přičemž interferenci lze pozorovat i u studentů, kteří bulharsky hovoří na poměrně vysoké úrovni. Takový typ komunikace – spontánní, bez předchozí přípravy – předpokládá automatizované používání jazykových prostředků. A pokud automatizace chybí, potom se promluva rodí pomalu a obtížně, vyjadřování není plynulé, vznikají chyby, které mohou v krajním případě způsobit nepochopení sdělovanému obsahu ze strany adresáta.

V současné lingvistice neexistuje jednotný názor na to, zda je obtížnější nebo snazší studovat (a vyučovat) příbuzný jazyk. Naše praxe výuky bulharštiny pro cizince – zde Čechy a Slováky – současně s dalším slovanským jazykem jednoznačně ukazuje, že při studiu geneticky blízkých jazyků jsou patrné nesporné interferenční vlivy, avšak na druhou stranu tvrzení, že geneticky vzdálenější jazyk se studuje snáze, by nutně znamenalo, že pro českého studenta bude jednodušší zvládnout maďarštinu nebo třeba korejštinu spíše než bulharštinu či polštinu, což je jistě absurdní představa.

Na závěr můžeme konstatovat, že překonávání interference během studia blízkých jazyků má dva aspekty. Nejdůležitější je překonávání tzv. zjevné, vnější interference (Veselý 1985), tj. „prevence a léčení“ chyb způsobených vzájemným jazykovým ovlivňováním. Na druhou stranu musí lektor vést studenty k překonávání skryté, latentní interference, tj. k ovládnutí a aktivní reprodukci ustálených slovních spojení, jelikož vlastní zkušenost nám ukazuje, že tento přístup by neměl být jen v rámci osnovy výuky jazyka pro pokročilejší studenty. Mnoho ustálených

slovních spojení či dokonce frazémů může být a fakticky i je součástí rámce výuky jazyka pro začátečníky. Proto si myslíme, že „boj“ s interferencí je součástí studia bulharského jazyka od počátku do konce. Naším cílem coby lektorů, vyučujících, je dosažení co nejvyššího stupně automatizace při používání jazykových prostředků, neboť tato automatizace je nutným předpokladem pro vybudování rezistence vůči interferencím všeho druhu.

Literatura:

- Cicha 1982: CICHA, V. a kol. *Metodika ruského jazyka. I. svazek*. 1. vyd. Praha 1982.
- Krejčí 2011: KREJČÍ, P. Problematika výuky jihoslovanských jazyků na Filozofické fakultě MU v Brně. *Výuka jihoslovanských jazyků v dnešní Evropě*. Editoři: Elena Krejčová, Pavel Krejčí, Michal Przybylski. Brno 2011, s. 264–271.
- Válčanova 2004: ВЪЛЧАНОВА, М. За преподаването на български език паралелно с друг южнославянски език (Проблеми на интерференцията и съпоставителното езикознание). *Годишник на Филологическия факултет*, т. 2, 2004, Благоевград, с. 9–17.
- Veselý 1985: VESELÝ, J. *Problematika vyučování ruštině jako blíže příbuznému jazyku*. Praha 1985.
- Weinreich 1963: WEINREICH, U. *Languages in contact*. The Hague 1963.